

İstanbul'un Tepesi; Bir Meydan'ın Hikâyesi "Taksim"

Süleyman Faruk GÖNCÜOĞLU¹
goncuoglu@istanbul.com

Öz

Taksim Meydanı; tarihi kışla binası ve Atatürk Anıtı ile sınırlı bir değişim yaşamamıştır. Bugün olsa, birinci derecede korunması gerekli sivil mimari örnekleri olarak hassasiyet gösterilecek kültür varlıkları da bu değişimin akabinde yıktırılarak tarihin derin sayfalarına doğru yok edilmiştir. Birinci derecede korunması gerekli sivil mimari örnekleri belirtilen ve koruma altına alınacak nitelikte olan bu mimarlık örnekleri üzerinde bugün, (Atatürk Kültür Merkezi) AKM binası bulunmaktadır. Dönem özelliklerini taşıyan mimarlık mirası bu yapıların nasıl olduğu yıkılmasına izin verilerek, yerine AKM binası ve The Marmara Oteli'nin yapılmasını ise medeniyetleşme-muasırlaşma hastalığımızın uzun bir hikâyesinin sonucu olduğu söylenebilir. Çünkü yıkılmasına dair alınan kararların belgelerindeki ifade ediliş tarzı bile bugün iç sızlatacak niteliktedir.

Anahtar kelimeler: Taksim Meydanı, Atatürk Anıtı, İstanbul'un Tepesi, Topçu Kışlası, İsmet İnönü

The Hill of Istanbul: The Story of a Plaza, Taksim

Taksim Plaza, with its historical Barracks Building and Atatürk Sculpture, haven't changed much recently. If it was today, the architectural arts that should be protected with sensibility, because of that change, was destroyed and pushed in the deep pages of history. Among the architectural samples that should be under protection in Taksim is AKM. (Atatürk Cultural Center). It is the architectural heritage that reflects the properties of that time. It can be said that, the mentality that lets AKM to be destroyed, and instead wants to build The Marmara Hotel where it stands, is a result of our sick thought of to become civilized. The reasons behind this decision is really heartbreaking.

Keywords: Taksim Square, Atatürk Sculpture, The Hill of Istanbul, Topçu Barracks, İsmet İnönü

¹ İstanbul Şehri Kültür Tarihi Araştırmaları Merkezi, www.kulturtarihi.org, goncuoglu@istanbul.com

Bugün, Taksim Meydanı olan eski Topçu Kışlası binasına ait fotoğraflara bakıldığında, yakın tarihimize ait derin izler bırakan siyasi olaylar, ilk futbol maceraları ve ilk stad olarak kullanıldığı dönemlerden Milli Şef İsmet İnönü adına bir park yapılmak üzere yıktırılışına kadar bütün hikâyesini görebilmekteyiz.

Taksim Meydanı; tarihi kışla binası ve Atatürk Anıtı ile sınırlı bir değişim yaşamamıştır. Bugün olsa, birinci derecede korunması gerekli sivil mimari örnekleri olarak hassasiyet gösterilecek kültür varlıkları da bu değişimin akabinde yıktırılarak tarihin derin sayfalarına doğru yok edilmiştir. Birinci derecede korunması gerekli sivil mimari örnekleri belirtilen ve koruma altına alınacak nitelikte olan bu mimarlık örnekleri üzerinde bugün, (Atatürk Kültür Merkezi) AKM binası bulunmaktadır. Dönem özelliklerini taşıyan mimarlık mirası bu yapıların nasıl olduğu yıkılmasına izin verilerek, yerine AKM binası ve The Marmara Otelinin yapılmasını ise medeniyetleşme-muasırlaşma hastalığımızın uzun bir hikâyesinin sonucu olduğu söylenebilir. Çünkü yıkılmasına dair alınan kararların belgelerindeki ifade ediliş tarzı bile bugün iç sızlatacak niteliktedir.

“AKM yıkılsın mı? Yıkılmasın mı?” Tartışmaları uzun bir süre kamuoyunu meşgul etse de, sağlıklı bir düşünüş ve karara varmadan çok duygusal ifadelerle ele alınışı dikkat çekicidir. Mimarlık mirasımızın ve şehircilik anlayışımızın yanı sıra sembol anıt kavramımız ve algımız hakkındaki görüşlerimizin ne kadar yüzeysel ve sığ olduğu bu tartışmalarla ortaya dökülmüş oldu. O kadar ki gelecek bir zamanda bu algının sosyolojik ve sosyopsikolojik tahlili üzerine yapılacak akademik çalışmalarda ironik bir biçimde görülecektir. Bütün bu tartışma yoğunluğu yanında 1960’lı yılların başına kadar Cumhuriyet döneminde ortaya konulan mimari örneği yapıların korunması algısı ve onun geleceğe taşınması gerekliliğindeki izlenmesi gereken samimiyetsizlik, başka bir kafa karıştırıcı unsur olarak yerini almaktadır.

Dönemine ait fotoğraflık belgelerde görüldüğü üzere, birinci derecede korunması gerekli görülen sivil mimari örnekleri sadece bugün AKM binasının bulunduğu yerde değil, bugün Taksim Meydanında arzı endam eden The Marmara Otelini de kapsamaktaydı. Üstelik burada Osmanlı Bankası’na ait tarihi bir bina da yer almaktaydı. Mezkür bina, dönemin koruma anlayışı içerisinde, üniversite hocalarından oluşan koruma kurulu tarafından verilen izinle yıktırılmıştı. Uzun yıllar bu otelin altında yer alan Osmanlı Bankası şubesinin bugün Garanti Bankası’na ait bir şube olarak bulunuşunun hikâyesi ve sebebi de bu tarihi binadan kaynaklanmaktaydı.

Kısaca ifade etmek gerekirse örneklerde de görüldüğü üzere, tarihi ve mimari örnek eserleri korumacılık anlayışı, dönemine ve siyasi gücün algısı ve yaptırımına göre her daim değişiklik göstermiştir. Bugün, diğerlerini korumacı olmadıklarına dair suçlamalarda bulunan en büyük korumacılara cevap, yetkili oldukları dönemlerde attıkları ve bugün tozlu dosyalarda sıkışıp kalmış imzalarıdır.

Bütün bunlar bir yana bölgenin kadim tarihi hakkında fikir verebilecek ilk resmi belge ve bilgiler de AKM binasının yeri ile ilgili olandır. Bugün AKM binası denilen binanın ilk inşa edilmeye başlandığında ismi farklıydı. Önce İstanbul Opera Binası adıyla fonksiyonu belirlenmişti. Mimar Feridun Kıp ile mimar Rüknettin Güney tarafından projesi çizilen bina, 29 Mayıs 1946 tarihinde gerçekleştirilen bir törenle ilk temel inşasına başlanmıştır. Ancak ödenek yokluğu nedeniyle uzun yıllar tamamlanamamıştır. Çok ilginçtir ki, 19 Haziran 1951 tarihli Milliyet Gazetesi’ndeki bir habere göre Opera Binası inşaatının ikmali için yapılan teşebbüslerle Haziran 1951’e kadar 2,5 milyon lira sarf edilen inşaatın tamamlanamadığını öğrenmekteyiz. 1951 senesi, Opera Binası için hareketli bir yıl olmuştur. Amerikalı, Fransız ve İtalyan firmalar Opera Binası’nın tamamlanması için yap-işlet-devret hakkını elde edebilmek için eyleme geçmişlerdir. Bir İtalyan firmasının Opera Binası inşaatı için Belediye’ye teklif götürdüğünü ve buna “ya-

bancı bir şirket marifetiyle tamamlanması" görüşü çerçevesinde İstanbul Belediyesi'nce sıcak bakıldığını 1951 senesinin 6. ayından itibaren basında haberlerden öğrenebiliyoruz. 24 Kasım 1951 tarihli gazetelerde, *muhtelif memleketlerde Opera Binası yapmış olan bir İtalyan firmasının, Belediye'ye müracaat ederek 15 günden beri şirketin mütehasısı icabeden etüdüleri hazırladığı, Vali ve Belediye Riyâset'ince Opera Binası hakkındaki teklif, Şehir Meclisi'nin önümüzdeki toplantısında Umumi Heyet'te görüşüleceği* üzerine haberler yer almaktadır. 1 Aralık günü Milliyet Gazetesi'nde yer alan habere göre, *Şehir Meclisi'nce, Taksim'deki Opera Binası inşaatının, "kendilerine işletme hakkı verilecek olan yerli veya yabancı firmalara" tamamlattırılmasına karar verilecektir. Belediye, bu husustaki teklif isteme ilanlarını 30 Kasım'dan itibaren dünyanın her tarafındaki belli başlı gazetelerde neşretmeye başlamış, İstanbul'daki bütün Ticaret Ataşelerine tebliğler gönderilerek "inşaatı tamamlayacak olan firmaya muayyen bir müddet için işletme hakkını devlet teminatıyla" verileceği ilan edilmiştir.*

Tarihler 6 Ocak 1952 tarihini gösterdiğinde, İstanbul Belediyesi'nce, kaba inşaat halindeki Opera Binası'nın çirkin görüntüsünü biraz hafifletmek ve de bir gelir elde edebilmek için Türkiye basınına ilanlar verilmiştir. Bu ilanlarda, Taksimde inşa edilen Opera Binası'nda ilân yeri kiraya verileceği haber verilmektedir. Günün gazetelerinde konu şu şekilde yer almıştır:

"Taksim'de inşa edilmekte olan Opera Binası'nın Taksim Meydanı'na bakan üst kenarına 3X20 metre ebadındaki kısmına ilân asılması, yıllık 4500 lira kira bedeli üzerinden iki yıl müddetle 21 Ocak 1952 Pazartesi günü saat 14.30'da Divanyolu'nda Belediye Merkez Binası'nda müteşekkil Daimî Komisyon'da açık artırma suretiyle kiraya verilecektir. İlk teminatı 675 liradır. Şartnamesi Belediye Merkez Binası'ndaki Zabıt ve Muamelât Müdürlüğü'nden alınacak veya görülecektir. İsteklilerin ilk teminat makbuz veya mektubu ile birlikte ihale günü saat 14.30'da Daimi Komisyon'da bulunmaları lazımdır."

1 Eylül 1953 tarihli Milliyet Gazetesi'nde, *"Bir müddetten beri muattal vaziyette bulunan Opera Binası'nın inşaatı için hükümetten yardım sağlandığı ve yapılan münakasa sonunda,*

binanın sahne ve çatı kısmının kaba inşaatı bir Yugoslav firmasına ihale edildi. Bu kısım inşaat bir sene içinde tamamlanacak ve hemen arkasından ahşap ve demir kısımlara geçilecektir." haberi yer almaktadır. Aynı yıl 10 Eylül tarihinde de, 4 seneye yakın bir zamandan beri nâtamam bir halde bulunan Taksim'deki Opera Binası'nın yeniden ikmaline başlanması münasebetiyle bir tören yapılarak Opera Binası'nın sahne kısmının temelini ilk harcı Vali Fahrettin Kerim Gökay tarafından atılacaktır.

1956 senesine gelindiğinde ise, Opera Binası'nın yeniden projelendirildiği görülecektir. Bu kez de mimar Hayati Tabanlıoğlu'nun projesi ile inşaatı devam edilecektir. Yeni proje ile tekrar inşa faaliyeti canlanan Opera Binası'nın çevresi üzerinde yeniden düzenlemeye gidilecektir. Opera Binası'nın önünü kapattığı için, 13 Ağustos 1956 tarihinde, *Sarı bina* adı da verilen ve *Taksim Hazır Kuvvet Merkezi* olarak anılan, 1956 tarihini başına kadar *Taksim Başkomiserliği* olarak kullanılmakta olan tarihi bina da yıktırılmıştır. 23 Mart 1957 tarihinde de istiklal Caddesi üzerinde halk arasında Serkloryan adı verilen Cercle d'Orient Binası 16,5 milyon liraya satılması üzerine Şehir Tiyatrosu'nun yeni Opera Binası'na biran evvel taşınabilmesi için yapılan hazırlıklara hız verilmiştir. Bu inşaat faaliyetleri ise, Belediye'nin %50 ortak olduğu İmar Limited Ortaklığı aracılığıyla yürütülmüştür. Bu dönem içerisinde, Opera Binası'nın dekor depoları ve ilâve tesislerinin inşasına da devam edilmiştir. Bu iş için 6.600.000 lira sarf edilmiş, Ama asıl sahne, diğer tesisler ve iç tezyinat yapılamadığı için 12 milyon liraya ihtiyaç duyulmuştur. Bundan başka, mekanik tesisat ve aydınlatma işi de 2,5 milyon liradan ihaleye çıkarılmıştır. Bütün bu gayretler, Opera inşaatının en erken 1961 yılında biteceği üzerine bir plan dâhilinde yapılmaktaydı. Bu inşa çalışmaları içerisinde yeni bir istimplâk yapılarak, 27 Eylül 1958 tarihinde Operan Binası'nın önündeki İETT İdaresi'ne ait bina yıkılmıştır.

Zaman ilerledikçe, Opera Binası Belediye'nin içinde bulunduğu maddi sıkıntılar yüzünden bir türlü tamamlanamamıştır. Uzun bir müddet daha ikmal edilemeyeceği anlaşıldığından Başbakan Menderes'in iradesiyle

Opera Binası, 7 Kasım 1959 tarihinde resmen İstanbul Belediyesi tarafından Maliye Vekâleti'ne devredilmiştir. Araya giren 1960 askeri darbesi ile yine uzun yıllar kaba inşaat halinde kalan bina Taksim'in süliyetine yakışmayacak bir şekilde mevcudiyetini korumuştur. Ve sonunda bina, 12 Nisan 1969 tarihinde *İstanbul Kültür Sarayı* adıyla tamamlanarak hizmete girmiştir. Açılış organizasyonu olarak, Ferit Tüzün'ün *Çeşmebaşı Balesi* ile Verdi'nin *Aida Operası* sahnelenmiştir.

Öte yandan *İstanbul Kültür Sarayı*'nın olduğu yerin önemli bir Bizans nekropoli (mezarlığı) olduğu bile unutulmuştur. Burasıyla ilgili, 1949 yılı Arkeoloji Müzesi Yıllığı'nda buradan çıkarılan arkeolojik buluntularla ilgili makaleyi bile hatırlayan kalmamış gibidir. AKM'nin üst kesiminde yer alan bu mezarlığın Dolmabahçe'ye doğru olan kısmı ise, halen Gümüşsuyu yolu boyunca konumlanan bugünkü apartmanların yükseldiği yerlerin Osmanlı Mezarlığı ile kaplı olduğu, dönem fotoğraflarında görülmektedir. Bugün bu mezarlıktan geriye kalabilen bir iki mezar taşı halen 1 Aralık 1877 tarihinden beri Alman Konsololuğu olarak kullanılmakta olan tarihi binanın bahçesinde koruma altında bulunmaktadır. *Ayazpaşa Vakfı*'ndan olan arazi üzerine kurulu bu mezarlık asıl ismiyle *Ayazpaşa Mezarlığı* idi. Cadde boyunca bugünkü Asker Hastanesi'ne kadar da uzanmaktaydı. 19. yüzyılda Türk Edebiyatı'nı etkileyen ve yönlendiren yazarlar arasında yer alan İbrahim Şinasi (Ö. 13 Eylül 1871) ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasında önemli rol oynayan topçu birliği komutanı Kara Cehennem İbrahim Ağa'nın kabirleri gibi Osmanlı tarihinde yer almış pek çok önemli şahsiyetlerin kabirlerinin yer aldığı bir mezarlık idi. Ayazpaşa Mezarlığı'nın akıbeti hakkında, Cumhuriyet yıllarının önemli bir dönemini aktaran Falih Rıfki Atay'ın *Çankaya* adlı eserinin satır aralarında bilgi edinmekteyiz. Aynı eserin 455 ile 459. sayfalarında nüfuz ticareti ile zengin olanlardan bahsederken; Ayazpaşa Mezarlığı ile ilgili olarak, "... *Ayazpaşa Mezarlığı'nu birinin mülkü haline sokup bizat İnönü'ye bu mezarlıktan arsa hissesi sağlamışlardır.*" Diye ifade etmektedir. Semavi Eyice'de, Türk Yurdu Dergisi'nin, 1955 yılına ait 42 sayısındaki *Mezarlıklarımız* başlıklı makalesinde

Ayazpaşa Mezarlığı'nda yer alan pek çok mezar taşının burada inşa edilen dönemin apartmanlarına temel taşı olarak kullanıldığını yazmaktadır. Bugün, Ayazpaşa Mezarlığı ile ilgili ve en doğru bilgi ve belgeyi aktaran da, Atilla Oran'ın İşgalden Kurtuluşa İstanbul adlı eseri olacaktır. 1920'den itibaren hızlıca başlayan Ayazpaşa Mezarlığı tahribatı, 1921 senesinde mezarlığın bugün AKM'nin yerindeki araziye 17 bin liraya Elektrik fabrikasına satışıyla başlar. Ardından da, 1926 senesinde çıkartılan *Efkaf Bütçe Kanunu*'ndaki *metruk mezarlıklar satılır* kaydının yer alması üzerine, arşını 7 Lira'dan satışının oluşudur². Bu dönemden sonrası ise, mezarlıklardan sorumlu Belediye ile Efka İdaresi arasındaki mahkemelerde, Hükümet yöneticilerin rolü devreye girecektir. Belli bir değer üzerinden imar çalışmaları ve yasanın yaptırımlarının uygulanmamasındaki manevralar olacaktır. Falih Rıfki Atay'ın bahsettikleri de bu döneme aittir. Kısaca, şehrin İslam ve Türk ilişkili süliyetin yok edilmesinin ilk ciddi çalışmalarının başlangıç probaları olacaktır.

23 senede ancak bitirilebilen ve bu süreçte toplam yüz milyon liraya mal olan İstanbul Operası Binası, yeni ismi ile İstanbul Kültür Sarayı, inşası tamamlanmasından 18 ay sonra 27 Kasım 1970 yılında çıkan bir yangın ile tekrar "dört duvar inşaata" dönüşmüştür. Bu yangının Opera Binası için büyük bir maddi kayıp olması yanı sıra, inşa edilebilmesi için feda edilen mimarlık mirası örnekleri de dâhil edilmek üzere yaşanan en acı kayıp kültür varlığımız olmuştur. Opera Binası'nın yandığı gün, 4. Murad Operası münasebetiyle Topkapı Sarayı'ndan buraya getirilerek sergilenen Sultan 4. Murad'a ait zırh başta olmak üzere padişaha ait paha biçilemez bütün eserlerin yanarak yok edilmesi bu bina üzerinde oynanan "son oyun" olmamıştır.

Taksim'de yaşanan değişim için beraberinde yaşanan yıkımlar içerisinde bugünkü AKM eski adı ile Opera Binası arzusu için gerçekleştirilenler, nispeten küçük ölçekli kalmaktadır. Asıl büyük yıkım, tarihi Taksim Topçu Kışlası'dır. Bugün, tekrardan inşasının gerçek-

² Atilla Oral, *İşgalden Kurtuluşa İstanbul*, İstanbul Ağustos 2013, 543.

leştirilmesi çalışmalarına başlanmasıyla, ilgili tartışmalar gündeme taşınsa da, sağduyudan uzak muhalif ve tarafkâr anlayışlar sebebiyle sağlıklı bir sonuca varılamamaktadır. Yeniden inşasının gerekliliği ve bunun neden icap ettiği ortaya konulamamıştır. Bu da sağlıklı bilgi paylaşımından ziyade, “*benim anlayışuma göre*”nin hâkim olmasından kaynaklanmaktadır.

1938 senesinde, İstanbul Valisi ve Belediye başkanı olarak atanmış bir tıp doktoru olan Lütfi Kırdar’ın bu tarihten itibaren en önemli *kamu alanları düzenlemesi* çalışmalarından biri, tarihi Topçu Kışlası olmuştur. Bu, yeni imar düzenlemelerle gerçekleştirdiği projelerden biridir. Nedeni ise, Tanpınar’ın romanlarında çok güzel tasvir edilen bu dönemle ilgili olarak, *eski ihtişamını kaybetmiş, fakirleşmiş bir payitaht* imgesi vardır. Ve yaklaşık 25 yıl sahipsizlik içerisinde bırakılmış eski payitaht şehrin yeniden ve bir cumhuriyet anlayışı ile düzenlenmesi gerekliliğidir.

Esasında burada çok büyük bir art niyet aramamak gerektiğini ifade etmek gerekir. O dönemi içeren birer belge niteliğindeki fotoğraflar başta olmak üzere, hatıralar ve resmi yazışmalar incelendiğinde yaklaşık 25 yıllık bu dönemde, bu kadim şehrin kendi haline terk edildiği görülecektir. Lütfi Kırdar, bir kamu yönetiminin başı olarak gerçekleştirmeye çalıştığı bu projeler, bir nevi şehri yeniden canlandırma ve gençleştirme gayretleri sayılabilir. Harbiye’deki Spor ve Sergi Sarayı, Açık hava Tiyatrosu, Dolmabahçe’deki İnönü Stadyumu, Taksim Meydanı ve gezi alanı, Eminönü Meydanı, Beşiktaş Meydanı alanın açılması, Abbaşağa Çocuk Parkı v.s. gibi tematik parklar oluşturulması ve Atatürk Bulvarı’nın temelleri onun döneminde yapılanlardır.

Bütün bu projeler gerçekleştirilirken, Osmanlı mimari mirası başta olmak üzere kadim mimari mirası ile ilgili olarak ne akıl insanlarımızda, ne de halkta duygusal sınırlarda bile olsa bir tavır görememekteyiz. Yönetim kadrolarından bu konuda çok şey beklememek gerektiğini söylemeye gerek bile yoktur. Zaten günümüzde yaşananlardan da anlaşılacağı üzere pek çok örnek bunu ispat eder niteliktedir. Bugünde olduğu gibi “gidenin

ardından kör ölür badem gözlü olur” anlayışıyla bir nevi “günah çıkarma” niteliğinde, “timsah gözyaşları” şeklinde ifadeleri içeren yazılar görmek mümkündür. Ama dönemi bütünüyle göremediğinizde bu çok hatalı duygusal tepkilere yol açmaktadır. Ben de, ilk araştırma ve çalışmalarımda bu yanılığa düşenlerden biri olduğumu ifade etmek isterim. Bugün yeşil alanlar başta olmak üzere şehrin her boş kalan arazisi üzerinde yapılan imar planı değişiklikleriyle hızla gerçekleşen yapılaşma karşısında, ekonomik açıdan bunun bir gelişim olduğu bakışı ne ise, o dönemlerde Osmanlı mimari mirasına bakış o kadardı. Halkın çok büyük bir kesimine büyük ölçekli olarak tasavvuf ehlini de ilave edebiliriz. Harap mescitler, damı akan tekkeler, kırık musluklu çeşmeler şeklindeki bakışın ötesinde bir algının hâkim olmadığı görülmektedir. Bu algının ve vurdumduymazlığın baskıcı tek parti iktidarından önce başlamış olduğunu, Bahçekapı’da, 1913 senesinde yıktırılan *Sultan I. Abdülhamid İmareti* ile Divanyolu’nda, 1917 senesinde yerine *Türk-Alman Dostluk Derneği* yapılmak üzere yıktırılan *Hoca Ferhad Mescidi* örneklerinde başladığını söyleyebiliriz. 1916 yılında Feyzullah Efendi Kütüphanesi’ni *Türk-Alman Dostluk parkı* yapılmak üzere yıkmak için karar alan dönemin yöneticilerine karşı Diyerbekirli Ali Emiri’nin ferdi gayretleriyle müdafaası ve hemşerilik dayanışması desteği dışında toplum genelinde bir destek görmediğini ifade edebiliriz. Tek parti iktidarı bu anlayışın doruk noktası olmuştur.

Tekrardan Taksim Meydanı’nın oluşturulmasına gelecek olursak, Kırdar döneminde düzenlenen Taksim Meydanı, Topçu Kışlası’nın yıktırılmasıyla Halâskârgazi Bulvarı, Taksim’e bağlanmıştır. Ve Avrupa başkentlerindeki gezi parkalarıyla yarışır nitelikte bir şehir-gezi parkı uygulaması başarısı ortaya konmuştur. Bugünkü Taksim Meydanı’ndan başlayarak kesintisiz Maçka’ya kadar uzanan büyük bir yeşil alan, artık yeni şehir alanının iç silüetini oluşturuyordu. Bu *gezinti yolu* sonunda *Spor ve Sergi Sarayı*, Nişantaşı, *Maçka* istikametine kadar uzanırken, halen ki Maçka Parkı bu yeşil kuşağın bir parçasını oluşturmaktaydı. Dolmabahçe vadisinde düzenlenen

park alanı da 2 numaralı Park olarak planlarda adlandırılacaktır.

Bugün için düşünüldüğünde İstanbul için emsalsiz kamusal bir yeşil alan olarak şehrin göbeğinde günümüzün bir Emirgân Korusu veya Hidiv Kasrı alanı emsali bir örnek idi. Ancak bu *gezi parkı alanı* bir ucu ilk olarak Hilton Oteli tarafından kapatılmıştır. Devamında, halen Ceylan Intercontinental Otel binası ve Hyatt Regency Oteli binaları bu parkı bugünkü anlamsız hale dönüştürmüştür. Oysa burası hiç şüphesiz İstanbul'un en önemli, en büyük *yaya alanı* olarak tasarlanmıştı.

Bütüncül bir kentsel yönetim uygulaması bu tarihlerde yapılmaya çalışılmışsa da bu anlayışın zamanla zayıfladığı, ya da o dönemlerden beri hiç anlaşılmadığı görülmektedir. Sonucunda konjonktüre göre bir "getirim algısı" içerisinde pek çok güzel proje gibi *Taksim gezi parkı alanı* da yok edilmiştir. Bugün Taksim Meydanı'nın aslında bir "meydan" olmadığı eleştirileri doğrudur. Ama dile getirilme üslubu, "*abdestsiz namaza yaklaşma*" ifadesinin "*namaza yaklaşma*" şeklinde olduğu gibi sağlıklı bir algılamaya varmayı güçleştirmektedir.

İstanbul'un 1939 senesinde, en önemli kamusal alan düzenlemesi olan bu parkın oluşturulması sırasında tamamen yıktırılan İstanbul'un en görkemli askeri yapılarından biri olan Taksim Kışlası, bugüne ulaşmasına izin verilmeyen yapılardan biridir. Oysa burası Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminde I. Topçu Alayı Kışlası olarak inşa edilmiş bir 19. yüzyıl yapıydı. Yaşamı boyunca; görevi gereği ve hayrat anlayışı içerisinde büyüklü küçüklü birçok yapının inşa ve onarımını gerçekleştirmiş olan Tophane Müşiri Halil Paşa yönetiminde yapılmıştı. Eklektik üslupta inşa edilmiş kışla yapısının cümle kapısı ve soğan kubeli cephesinin ihtişamı, estetiği ve anıtsallığıyla mimarisi, dönemi yansıtan gösterişli ve anıt denebilecek bir yapı olarak dikkat çekici idi. Dönemin yeni mimari zevkinin yansıtıldığı bir kışla binası olması yanında, fonksiyonluğu ile de Avrupa'da eğitim görmüş subaylarımız ve Batı'dan getirilen uzmanlar tarafından, orduyu modernleştirmek amacıyla yapılmıştı. 1859 yılında inşası tamamlanarak 1860 yılında kışla olarak faaliyet göstermesinin ardından 31 Mart

1908'e kadar bu görevini bil fiil devam ettirmiştir. Bu tarihten sonra askeri amaçların dışında da kullanılmaya başlanmıştır. İnşa edildiği dönemlerde yerleşim alanlarının çok uzanmasında mezarlık alanları çevresinde üzerinde kurulmuş olan kışlanın topografik konumu itibari ile etrafı mesire alanıydı. Zamanla Be-yoğlu Sementi'nin Taksim'e doğru genişlemesi ile kışla yerleşim alanlarının yakınında, hatta bitişiğinde kalmıştır. Bugün "Talimhane" olarak bilinen bölge ismi üzerinde kışlanın top atış ve talim alanı idi. Topçu Kışlası'nın talim yeri olan bu alan 1920'lerin sonunda 6 katlı binaların inşası ile İstanbul'un seçkinlerinin ikâmet ettikleri yerleşim alanı olmuştur.

Kışla tarihinin acı bir dönemi de 24-25 Nisan 1908 gecesinde yaşanan bir olayla tarih sahnesinde sessizce yerini almasıdır. Mevcudu on beş bine varan hareket ordusu, 24 Nisan'da Topkapı ve Edirnekapı'dan şehre girerek yol üzerindeki askeri karakolları teslim alarak Harbiye Nezareti'ni işgal etmesi üzerine, bölgenin en önemli kışlası olan ve Sultan II. Abdülhamid Han'ın kendisine sadık olan Birinci orduya bağlı Taksim Kışlası ile Taşkışla üzerine yürümüştür. Hareket ordusuna karşı konulması hususunda yapılan teklifleri kabul etmeyerek; "*Müslümanların halifesi olduğunu ve Müslüman'ı Müslüman'a kırdıramayacağı*" diyerek Sultan II. Abdülhamid'in izin vermemesi ile mukavemetle karşılaşmayan hareket ordusu Taksim Kışlası'nın işgalini gerçekleştirmiştir. Ama aynı gün "mukavemet var" diyerek kışlanın içerisinde yer alan topraklarla yapılan top ateşi ile birçok asker şehit edilmiştir. Enver Bey'in ise şimdiki Divan Oteli'nin yerindeki mevzide, kurduğu topraklarla Taşkışla'yı döverken anlatılıyor olması, doğru bir rivayet midir bilinmez ama en acı yanı, Padişah yanlısı olarak görülen top ateşinden bunalıp yarma harekâtına girişince, hiç aman vermediği Mehmetçiklerin üzerine mitralyöz ateşi açtığı biliniyor. Şimdi İstanbul Teknik Üniversitesi kampüsü olan Taşkışla'da muharebenin bir tam gün kesintisiz sürdüğü yerlerden biriydi. Bu tarihten sonra da kışla askeri bir amaçla kullanılmamıştır.

Tarihi Taksim Kışlası ile ilgili olarak, Yedi Kıta Tarih Dergisi'nde artık belgeleri ile

sunulan, kışla binasının İttihat ve Terakki Hükümeti yönetim tarafından satışı ve bu satıştan elde edilen gelirin çarçur edilişi ve yapılan yolsuzluklar bütün açıklığıyla da aktarılmaktadır. 20 Şubat 1913 tarihli ve padişah iradeli ve Maliye Nazırı Rıfat Paşa'nın imzasıyla satışı yapılan kışla binası Birinci Dünya savaşının ortaya çıkışıyla tekrardan misli ile satın alınarak devlet maliyesi zarara uğratılacaktır. Atilla Oral'ın tespitleri de Taksim Kışlası ve camii üzerinde dönemin iktisadi-ahlak-i çıkmazlarını bir ibretlik sunmaktadır³.

İlk stad olarak Topçu Kışlası

İstanbul'un ilk stadı Taksim Kışlası idi. Kışla binasının iç avlusu stad olarak kullanılmıştır. Osmanlı dönemi kışla binasında mütareke yıllarında Fransız işgal kuvvetlerine mensup Senegalli askerler barındırılırken burası Makmahon Kışlası adını almıştı. Daha sonra onların ayrılmasıyla boşalan kışlanın avlusunda, bir süre Beyaz Ruslar at yarışları tertip etmişlerdi.

Mütareke yıllarında futbola karşı hızla artan ilgi üzerine Beyoğlu cihetinde Taksim Kışlası karşısındaki Talimhane alanında büyük kalabalıklardan oluşan seyircili futbol maçları düzenlenmeye başlanmıştı. O sıralarda bir spor dergisi yayımlamakta olan Çelebizade Said Tevfik Bey'i Taksim Kışlası'nın avlusunu bir stadyum haline getirme düşüncesini doğmasına teşvik etmiştir. 1921 yılında Çelebizade Said Tevfik Bey (Said Çelebi) büyük sayılabilecek bir bütçe ile Taksim Kışlası'nın avlusunu kocaman bir stadyum haline getirmiştir. Özellikle Türk takımlarının İngiliz ve Fransız işgal kuvvetlerinin takımlarıyla yaptıkları maçlar büyük ilgi görmüş. Fakat bazı Türk kulüplerinin idarecilerinin Said Bey'e karşı bir boykota girişmesi üzerine, uzun zaman stadyumu kiraya verememiştir. Sonunda stadyumu *Bork* adında bir Maltalıya devretmiştir. Stadyum, İstanbul'un kurtuluşundan sonra stadı tekrar devralan Said Bey bu sefer stadı Menazırzâde Abdülaziz Bey adında bir mani-

faturacıya devretmişti. Bundan sonra Taksim stadyumu adıyla anılan stadyum 18 yıl İstanbul sporuna hizmet etmiştir.

Türk Milli Futbol Takımı ilk maçını 26 Ekim 1923 tarihinde Romanya'ya karşı bu stadyumda oynamıştır. Ve maç 2-2 berabere sonuçlanmıştır. Güreşte ilk milli karşılaşma olan Balkan Güreş Şampiyonası, atletizmde ilk milli karşılaşma olan Balkan Atletizm Şampiyonası, bisiklette ilk milli karşılaşma olan Türkiye-Bulgaristan müsabakası ve binicilikte ilk milli müsabaka olan Türk-Bulgar milli konkurhipikleri hep burada yapılmıştır. 1923 ile 1936 yılları arasında Türkiye Milli Futbol Takımı'nun 9 maçına ev sahipliği yapan eski kışla binası futbol'un dışında Güreş, Atletizm ve bisiklet yarışların da düzenlendiği yer olmuştur.

Taksim Stadyumu ana caddeye bakan kısmında iki ahşap tribünü ve ortasında şeref balkonu; Harbiye ve Taksim yönlerindeki kale arkaları ve Mete Caddesi'ne bakan bölümündeki açık kısmıyla yaklaşık 8.000 kişi alabiliyordu.

İstanbul'un işgal yıllarında sömürge bölgelerinden getirilen ve aralarında Müslümanların da olduğu birliklerin barınağı olarak kullanılan kışla binasında, Fransız işgal kuvvetlerine mensup Senegalli askerler barındırılırken burası Makmahon Kışlası adını almıştı. Daha sonra onların ayrılmasıyla boşalan kışlanın avlusunda, bir süre Beyaz Ruslar at yarışları tertip etmişlerdi.

İlk gece maçı;

Türk futbol tarihinde ilk gece maçı 9 Eylül 1933'te saat 21.00'de Taksim Kışlası Stadi'nda oynanmıştı. Fenerbahçe-Beyoğluspor arasındaki karşılaşmayı, saha kenarına dikilen direkler arasında sallandırılan donanma ampulleri aydınlatıyordu. Fenerbahçe'nin 4-2 kazandığı maçta ilk golü, Fenerbahçeli sağ açık Küçük Fikret (Kırca) atmıştır.

En keskin gözlerin bile zor gördüğü bu gece maçının ilginç yanlarından birisi de, Fenerbahçe takımında hayli miyop olduğu halde gözüksüz oynayan üç futbolcunun bulunmasıydı.

³ Harun Tuncer, "İttihatçılardan Satılık Kışla", *Yedi Kıta Dergisi*, 60. , (Ağustos 2013), 43-49; Atilla Oral, *İşgalden Kurtuluşa İstanbul*, İstanbul Ağustos 2013, 538-540.

Bu futbolcular Şevket Soley, Fikret Arıcan ve Orhan Menemencioğlu idi.

Amaç tarihe kavuşmaksa...

İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Dr. Lütfi Kırdar döneminde yapılan çalışmaları anlatan *Yenileşen İstanbul* adlı Belediye Matbaası'nda basılmış 1947 tarihli kitapta şöyle denmiştir; "İnönü (Taksim) Gezisi'ni alelade bir Belediye bahçesi sanmak hatalıdır. Burası büyük garp şehirlerindeki *promenade* denilen gezinti bahçeleri nevindendir. Nitekim Paris'te böyle birçok gezinti bahçeleri vardır. Bunların en meşhuru *Tuileries bahçesi*dir. Yine Paris'teki *Luxembourg bahçesi*, *Trocadero* denilen büyük binanın bahçesi de İnönü Gezisi kabilinden gezinti bahçeleridir." Burada Kırdar'ın kendisi projesini tanıtmaktadır ki, 1939'den 1941 yılı sonunda büyük ölçekte tamamlanmış olacaktır.

Taksim Meydanı oluşumunun ilk hareketi ise, Cumhuriyet Anıtı'yla başlar. 1928 senesinde tamamlanarak, 8 Ağustos günü resmi açılışı yapılan bu anıt, kurulan yeni yönetim düzeninin dünyaya bakış açısını ifade etmekteydi. Halktan toplanan bağışlarla gerçekleştirilen anıt, İtalyan heykeltıraş Pietro Canonica'ya yaptırılacaktır. 2,5 yıl süren anıtın baş sorumlusu Pietro Canonica'nın asistanlığını da Türkiye'nin ilk kadın heykeltıraşı olan Sabiha Bengütaş yürütmüş idi. İleriki yıllarda Türkiye'de bu alanda önemli bir isim olacak olan heykeltıraş Hadi Bara bu anıtın gerçekleştirilmesinde katkısı olanlardandır. Anıtla ilgili en ilginç yönü ise, halktan toplanan bağışlarla gerçekleştirilmesi yanında, Atatürk'ün ardında bulunan Ukrayna asıllı Sovyet General Mihail Frunze ve Kliment Vorosilov'un heykelinin bu anıt içerisinde yer verilmesi, Kurtuluş Savaşı sırasında Türkiye'ye yapılan Sovyet yardımına duyulan minnettarlığın bir simgesi olarak yaptırılmış olmasıdır.

Anıtın, kaide ve çevre düzeni mimar Giulio Mongeri tarafından yapılmasının ardından anıtın çevresi ise depo binaları ile çevrili idi. Bugünkü mana da anıt çevresinde bir alanın oluşturulması uzun bir süreç olacaktır. Dönem dönem yapılan istimlâklerle genişleye-

cek anıtın tam anlamıyla gösterişli bir çevreye dönüşmesi ise, Lütfi Kırdar yıllarında olacaktır.

1939'a gelindiğinde, metruk ve Hareket Ordusunun acı hatıralarını taşıyan, avlusunun çok amaçlı bir spor ve gösteri alanı olarak kullanıldığı kışlanın geri kalanından ise, fabrika, atölye ve depo olarak yararlandırıldığı bilinir. Tarihi kışla binalarının çevresi dahi çeşitli amaçlarla kullanılan yapı kütleleri ile kuşatılmıştı.

Tarihi Kışla binasının çevresinde sonraki tarihlerde ilaveler yapılmış depolar o dönemlerde pek te tekin olmayan ve bir nevi hukuksal dışı alanlar olarak kalmış olduğu artık bugün hatırlanmamaktadır. Buraya doğru gelişmekte olan şehrin merkezinde kalmış olan bu ada istimlâklerle yıktırılırken İstanbul'u bazı yasaklanmış ticari faaliyetlerinde tamamen izlerinin ortadan kaldırılması ve yeni bir sayfa açılması amaçlanmıştı.

Bugün, hakkında çok az bilgi sahibi olunan ve tarihin karanlık dönemlerinde kalmış kışla binasıyla çevresindeki bazı depo binaları, "günah ticareti" diyebileceğimiz bir ticaretin uzun yıllar ev sahipliğini yapmıştır. Kışla binasının bir kısmında, Anadolu'daki üretilenin dışında İran üzerinden İstanbul'a kadar uzanan haşhaş ticaretinde bir aktarım ve işleme merkezi niteliğinde kullanıldığı hatırlanmayan özelliklerindendi. İstanbul'un mütareke yıllarında oluşmuş olan ve İstanbul'daki üç haşhaş işleme ve eroin üretim merkezlerinden biri de, Taksim'de faaliyet gösteren Oriental Product Şirketi idi. Burası bir haşhaş borsası gibi bir uluslararası işlevine de sahip idi. Uzun yıllar resmi olarak faaliyet gösteren haşhaş ticareti ve eroin üretimi 1933 senesinde, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin Amerika, İngiltere ve Milletler Cemiyeti'nin baskısı sonucu yasaklanmışsa da kışla binasının bazı mekânlarında kaçak halde bu ticari faaliyet 1937 senesine kadar devam etmiştir.

Topçu Kışlası'nın yıktırılmasına başlanmasıyla, Asar-ı Atika Encümeni, Cumhuriyet döneminde Eski Eserler Encümeni olarak devam eden ve Anıtlar Kurulu olarak yaygın ismi ile bilinen günümüzde Kültür Varlıkları

Koruma Kurulu olarak devam eden kurum buradaki yıkımlara yer yer karşı kararlar alırken, kişisel karşı koyuşlar da olmuştur. Fahri Rıfkı Bey, *Zavallı İstanbul* adıyla Yahya Kemal Beyatlı'da, bu yıkımlara *kör kazma* adını takarak tavır alsalar da, *İstanbul Belediye Mecmuası*'nda Mimar Sedat Çetintaş, Mayıs-Haziran 1941 tarihlerinde yayınlanan makalesinde yumuşak geçişlerle *İstanbul'un İmarında Eski Eserler Meselesi* diye izahlar verirken, Aralık 1941 tarihinde de Yüksek Mühendis Cevdet İnkıray'ın *Eski eserler İstanbul'un imarına mani değildir!* Başlıklı yazısıyla bu gerekliliği savunmaktadır. Tarihçi İbrahim Hakkı Konyalı'nın Unkapanı ile Saraçhane arasında açılan yolu öven yazılarda bu serinin karşı ürünü idi.

Bu amaç doğrultusunda 1940'da Vali ve Belediye Başkanı olan Lütfi Kırdar tarafından başlatılan Taksim Meydanı'nın düzenlenmesi çalışmasıyla başlanan *İnönü Gezisi*'nin önemli bir parçası olacak yarım kalmış, hatta gerçekleştirilmemiş bir proje de İnönü Gezisi'nin ortasına denk gelecek yere de anıtsal bir İnönü (Milli Şef) heykeli dikilmiştir. Kasım 1944 tarihinde kaidesi tamamlanan bu anıt heykel gerçekleştirilmemiş ama uzun yıllar kaidesi durmuştur. 1990'lı yılların başında da kaldırılmıştır. Yapılacak heykelinin maketini görmek üzere İsmet Paşa'nın Güzel Sanatlar Akademisi'ne giderek yerinde incelemelerde bulunduğunu, maket anıtın fotoğrafının da bulunduğu Eylül 1941 tarihli *İstanbul Belediye Mecmuası*'ndan öğrenmekteyiz. Gerçekleşmemiş bu anıt heykelin kaidesi ise, 8 Haziran 1951 senesinde bir siyasi krize de sebep olmuştur. İstanbul Şehir Meclisi'nin DP'li üyelerinin gayretleri üzerine İnönü Gezisi'ndeki heykel kaidesinin yıktırılması gündeme gelmiştir. İlerleyen günlerde İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay'ın bu karar aldığı takdirde veto hakkını kullanacağını ifade etmesi üzerine mevzuu da kapanmış oldu.

Gezi Parkı'nın AKM'ye bakan ucundaki alanda eskiden tenis kortu ve Dağcılık Kulübü bulunmaktaydı. Taksim Topçu Kışlası yıktırılırken, burası da kaldırılmıştı. 1943 senesinde tekrardan inşa edilerek, 4 Ağustos günü, Dağcılık kulübünün Taksim'deki yeni tenis kortu saat 17.30'da merasimle açılmıştır. Vali ve Belediye Reisi dışında önemli bir devlet konluğu olarak bulunan Erdal İnönü'den yeni kortun

kurdelesini kesmiş ve ilk vuruşu yapmıştır.

Çok büyük bütçelerle ve o nispette değerler verilerek oluşturulan ve bünyesinde kültür ve spor üniteleri oluşturulan bu şehir parkı, ilerleyen tarihlerde, bir değer olarak görülmeyecektir. Çeşitli noktaları zamanla imara açılarak anlamsız bir meydana dönüştürülmüş bir park alanı olacaktır. Uzun yıllar bu anlamsızlıklar içerisinde değerlendirilmiş Taksim Meydanı'na da 27 Mayıs 1960 ihtilal sonrası, dünyanın en anlamsız heykeli olacak ihtilal sembolü bir kasatura dikilecektir. Tarih 23 Haziran 1966'yı gösterirken, İstanbul Belediye Meclisi'nce, Opera Binası inşası önündeki 27 Mayıs sembolü süngünün bulunduğu yere 250.000 lira tahsisat sağlayarak buraya bir havuz yapılması kararını alınmasıyla da bu ayıptan da kurtulmuş olunacaktır. Bugün bu heykelin nerede olduğu ise bilinmemektedir.

Yazının başında bahsettiğimiz gibi The Marmara Otel'i'nin bir bölümüne denk gelen yerde, dönemin mimari örneği olarak yer alan Osmanlı Bankası'na ait tarihi binanın yıkımı tartışılırken, 30.04.1976 tarihinde, Sedat Hakkı Eldem, Beyoğlu, Gümüşsuyu, Osmanlı Sokak, 80 pafta, 743 ada, 14 parseldeki bu yapının Mimar Valory'e ait olduğuna dair dilekçesi bulunmaktadır. Ama kendisinin de yer aldığı, Anıtlar Yüksek Kurulu üyeleri olan *Türk büyüklerimiz* tarafından rölövesi çıkartılarak ve fotoğrafları çekilerek arşive konulmak üzere yıkılabileceğini 15.12.1967 tarihli kararla onaylamıştır.